

Desimetr diapazonunda aşağı intensivlikli elektromaqnit dalğalarının qanda lipid peroksidləşməsinə və ümumi antioksidant fəallığına təsiri

Abbasova M.T.

*AMEA-nın akademik Abdulla Qarayev adına Fiziologiya İnstitutu,
biokimya_65@mail.ru*

Tədqiqat işinin əsas məqsədi desimetr diapazonunda aşağı intensivlikli qeyri-ionlaşdırıcı elektromaqnit dalğalarının lipid peroksidləşməsinə və orqanizmin ümumi antioksidant fəallığına təsirinin öyrənilməsi olmuşdur. Təqdim olunan göstəricilərdə baş verən dəyişikliklərdən lipidlərin peroksidləşmə prosesinin və orqanizmin ümumi antioksidant sistemlərinin funksiyaları haqqında olan anlayışları genişləndirmək və desimetr diapazonunda aşağı intensivlikli elektromaqnit şüalanması ilə lipidlərin peroksidləşməsinin aktivləşməsi mexanizminin zəncirləri arasında qarşılıqlı əlaqəni tam müəyyən etmək üçün istifadə oluna bilər.

Giriş

Son dövrlərdə müxtəlif elektirik cihazlarının, radio- və elektron rabitə sistemlərinin sürətlə inkişafı ətraf mühitin “elektromaqnit çirklənməsinə” səbəb olur. Ona görə də aşağı intensivlikli elektromaqnit dalğalarının insana və bioloji mühitə təsirinin öyrənilməsi tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Alimlərin elektromaqnit şüalanmasına marağının artması ilk növbədə insanların şüalanmalarla rastlaşdığı fəaliyyət sahələrinin daim genişlənməsi, eyni zamanda bu amilin bioloji sistemlərə təsirinin intensivliyi ilə əlaqədardır. Həmçinin bir çox xarici alimlərin çoxsaylı tədqiqatları nəticəsində elektromaqnit dalğalarının müxtəlif səviyyələrdə (subhüceyrə, hüceyrə, sistemli, orqanizmə) təsir effekti də öyrənilmişdir. Məlum olmuşdur ki, EMŞ-nın gücünün artması orqanizmin müxtəlif sistemlərinə (sinir, immun, reproduktiv, qan sistemlərinə və s.) təsir edir ki, bu da sonunda qəbul edilməz nəticələrə və bioloji mexanizmləri qeyri-müəyyən hesab olunan fizioloji patologiyaların əmələ gəlməsinə səbəb ola bilər. Bununla əlqədar olaraq insan və heyvan orqanizminin ətraf mühitin mütəmadi olaraq dəyişən elektromaqnit sahəsinə reaksiyalarının öyrənilməsi aktual olaraq qalır [1,2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. Ümumiyyətlə, ekstremal amillərin təsiri altında canlıların müdafiə sistemlərinin qeyri-spesifik stimullaşdırılması oksidativ proseslərin intensivləşməsi və oksigenin aktiv formalarının (OAF) əmələ gəlməsi yolu ilə baş verir ki, bu da öz növbəsində antioksidant sistemlərinin fəallaşmasına səbəb olur. Hüceyrənin pro- və antioksidant sistemləri arasındakı bərabərsizlik, əmələ gəlmiş OAF-ın

həddindən artıq formalaşmasına və çoxsaylı patoloji proseslərə səbəb olan “oksidativ stres” riskinə gətirib çıxara bilər [10].

Beləliklə, əsas məqsədimiz desimetr diapazonunda elektromaqnit dalğalarının lipid peroksidləşməsinə və ümumi antioksidant fəallığına təsirinin öyrənilməsi olmuşdur.

Material və metodlar

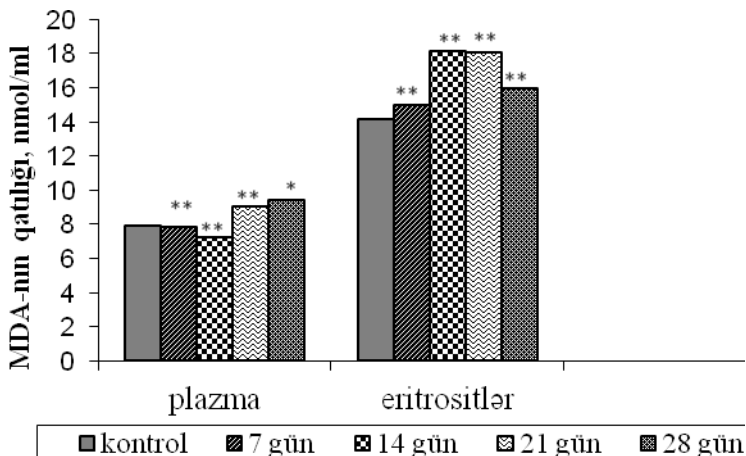
Təcrübələr çəkisi 250-300 q olan, adi vivari şəraitində saxlanılmış Vistar xəttindən olan ağ siçovullar üzərində aparılmışdır. Təcrübələrdə 460 MHs tezlikli şüalanma verən “Volna-2” (Rusiya) aparatından istifadə olunmuşdur. Heyvanların şüalanması xüsusi silindrik kamerada, enerji selinin sıxlığı 10 mKvT/sm^2 (20 Vt çıxış gücünə uyğun) olan rejimlərdə birdəfəlik şüalanma gündə 20 dəqiqə olmaqla 1 ay ərzində aparılmışdır. Eksperimentlərdə malondialdehidinin (MDA) qan plazmasında təyini Andreyeva L.İ.[11] və başqaları tərəfindən təklif olunan üsulla, eritrositlərdə MDA-nın miqdarı Suplotov N.N. [12] və başqaları tərəfindən təklif olunmuş üsulla təyin edilmişdir. Üsulun prinsipi MDA-nın yüksək temperaturda tiobarbitur turşusu ilə rəngli kompleks birləşmə əmələ gətirməsinə əsaslanır.

Plazmada və eritrositlərdə antioksidantların ümumi fəallığı A.M.Горячковского (1996) [13] üsulu ilə təyin edilmişdir. Ümumi antioksidantlar askorbinin inqibirə olunma dərəcəsi və tvin-80-nin malondialdehidə qədər ferroinduksiya ilə oksidləşməsi ilə qiymətləndirilir.

Eksperimental ölçmələrin statistik analizi MS Excel proqramının köməyi ilə Studentin t-kriterisi əsasında aparılmışdır.

Nəticələr və onların müzakirəsi

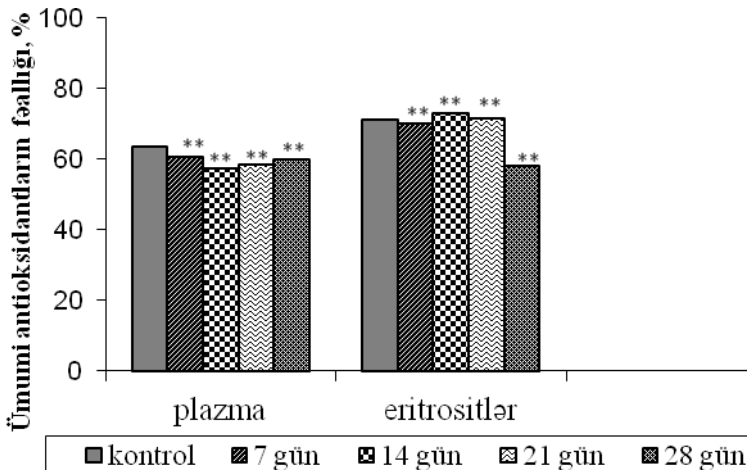
Aparılan tədqiqatlar nəticəsində desimetr diapazonunda aşağı intensivlikli elektromaqnit dalğalarının təsiri altında müddətdən asılı olaraq lipid peroksidləşməsinin intensivliyinin artması müşahidə olunur. Alınmış nəticələrə görə plazmada kontrola nisbətən 7 gün şüalanmış heyvanlarda MDA qatılığı 1,5 % ($p>0,01$), 14 gündə 9,3% ($p>0,05$) aşağı olur, lakin 21 gündə 14,1% ($p>0,05$), 28 gündə 17,7% ($p<0,01$) artır. Eritrositlərdə MDA-nın qatılığı təyin edildikdə müəyyən olunmuşdur ki, 7 gündə MDA-nın qatılığı kontrola nisbətən 5,3 % ($p>0,01$), 14 gündə 27,8,% ($p>0,01$), 21 gün 27,1% ($p>0,05$), 28-ci gün isə 12,1% ($p>0,01$) artma müşahidə olunur (şəkil 1).

Şəkil 1. Aşağı intensivlikli şüalanma rejimində plazma və eritrositlərdə MDA-nın qatılığı (*- $p < 0,05$; ** $p < 0,01$)

Təcrübələr zamanı plazma və eritrositlərdə ümumi antioksidantların fəallığı həm kontrol, həm də şüalanmış heyvanlarda müəyyən edilmişdir. Alınan nəticələrə görə plazmada kontrola nisbətən 7 gün şüalanmış heyvanlarda ümumi antioksidantların (ÜAA) fəallığı 4,1% ($p > 0,01$), 14 gündə 9,3% ($p > 0,01$), 21 gündə 7,6 % ($p > 0,01$), 28 gündə 5,7 % ($p > 0,01$) aşağı olur. Eritrositlərdə ÜAA fəallığını təyin etdikdə məlum olmuşdur ki, 7 gündə ÜAA-fəallığı kontrola nisbətən 1,7 % ($p > 0,01$) aşağı olur, 14 gündə 2,8% ($p > 0,01$), 21 gündə 0,5% ($p > 0,01$) artır, lakin 28 gündə yenidən 18,5% ($p > 0,01$) ÜAA fəallığı azalır (şəkil 2)

Şəkillərdən göründüyü kimi (şəkil 1-2) şüalanma müddətində plazmada MDA-nın qatılığı 14 gün ərzində aşağı olsa da, 21-28-ci günlərdə MDA-nın qatılığı artır. Eritrositlərdə isə bu göstərici müddətdən asılı olaraq artmağa başlayır. Antioksidantların ümumi fəallığına gəldikdə məlum olur ki, kontrola nisbətən şüalanmışlarda fəallıq azalır. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, plazmada MDA-nın qatılığı ilə plazmada ümumi antioksidantların fəallığı arasında qanunauyğunluq var. Eləcə də eritrositlərdə ümumi antioksidantların fəallığı 14-21 gündə artır. Həmin günlər eritrositlərdə MDA-nın qatılığı da artmışdır. Hər iki şəkildəki alınan nəticələri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, aşağı intensivlikli şüalanma rejimində müddətdən asılı olaraq MDA və ümumi antioksidantların fəallığı arasında qanunauyğun şəkildə dəyişiklik baş verir.

Şəkil 2. Aşağı intensivlikli şüalanma rejimində plazma və eritrositlərdə ÜAF-ın miqdarı (*- $p < 0,05$; ** $p < 0,01$)

Orqanizmin özünü müdafiə sistemi olan antioksidantlar MDA-nın qatılığından asılı olaraq dəyişir. Bildiyimiz kimi şüalanmanın təsiri altında antioksidan müdafiə sistemi aktivləşir. Antioksidan sistemi tükəndikdə və ya ilk funksional zəifliyi olduqda, orqanizmdə lipid peroksidləşmə məhsullarının toplanması baş verir və bu da öz növbəsində qan axını ilə müxtəlif orqanlara və sistemlərə nüfuz edir.

İlk anda lipid peroksidləşməsinin fəallığına eritrositlər deformasiya ilə cavab verir, sonra LPO məhsullarının toplanması və antioksidant müdafiə sisteminin (AOM) tükənməsi eritrosit membranının davamlılığının və aqreqasiya fəallığını artırır ki, bu da müvafiq olaraq qanın özlülüyündə dəyişikliklərə səbəb olur [14].

Bundan əlavə, antioksidan müdafiə sisteminin kəskin azalması, hüceyrənin və toxumaların müxtəlif hissələrinə sərbəst radikalların zədələyici təsiri ilə nəticələnir, peroksidasiya sindromu meydana gəlir və bu da aşağıdakı dəyişikliklərə: membranın zədələnməsinə; fermentlərin inaktivasiyasına və transformasiyasına; hüceyrənin bölünməsinin qarşısının alınmasına səbəb olur [15, 16].

Beləliklə, bizim tədqiqatımızın nəticələri lipid peroksidləşmə proseslərini və orqanizmin antioksidant sisteminin funksiyalarını xarakterizə edən dəyişikliklər haqqında anlayışı genişləndirməyə imkan verir və lipid peroksidləşmə prosesləri və bu proseslərin yüksək intensivlikli

mikrodalğalar vasitəsilə aktivləşdirilməsi mexanizmi arasında qarşılıqlı əlaqənin tam zəncirini müəyyən etmək üçün istifadə edilə bilər. Eyni zamanda əldə edilmiş eksperimental nəticələrin ümumiləşdirilməsi elektromaqnit şüalanmasının təsiri ilə əlaqəli təbii və texnogen vəziyyətdə əziyyət çəkən insanlara ilk yardım üçün metodik tövsiyələrin hazırlanması üçün əsas ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Гаркуша О.М., Мазуренко Р.В., Махно С.Н., и др. Влияние низкоинтенсивного электромагнитного излучения миллиметрового диапазона на жизнедеятельность клеток // Биофизика 2008, с. 53, вып. 5, с. 817-821.
2. Шибкова Д.З., Овчинникова А.В. Эффекты воздействия электромагнитных излучений на разных уровнях организации биологических систем //Успехи современного естествознания . 2015, № 5. С. 156-159.
3. Григорьев Ю.Г. Отдаленные эффекты хронического воздействия неионизирующего излучения и электромагнитных полей применительно гигиеническому нормированию //Радиационная биология. Радиозкология. 2003. Т. 43, № 5. с. 565–578.
4. Пряхин Е.А. Адаптационные реакции при воздействии факторов электромагнитной природы: Автореф. дис.докт. биол. наук. – Челябинск, 2007. 52 с.
5. Шилкова Т.В. Особенности действия электромагнитного поля дециметрового диапазона на систему крови экспериментальных животных в период беременности // Вестник ЧПИУ. 2011. № 7. С. 335–342.
6. Esmekaya M.A. 900 MHz pulse-modulated radiofrequency radiation induces oxidative stress on heart, lung, testis and liver tissues / Esmekaya M.A., Ozer C., Seyhan N. // General physiology and biophysics. 2011. Vol. 30, № 1. P. 84–89.
7. Höytö A. Proliferation, oxidative stress and cell death in cells exposed to 872 MHz radiofrequency radiation and oxidants // Radiation Research. 2008. Vol. 170, № 2. P. 235–243.
8. Hancı H. Can prenatal exposure to a 900 MHz electromagnetic field affect the morphology of the spleen and thymus, and alter biomarkers of oxidative damage in 21-day-old male rats // Biotech Histochem. 2015. [Epub ahead of print].
9. Ramezani Vishki F. Study of Effects of Extremely Low Frequency Electromagnetic Radiation on Biochemical ChangesIn Satureja Bachtiarica L // International journal of scientific & technology research. 2012. volume 1, issue 7.
10. Байжуманов А.А., Юсипович А.И., Кудряшова Н.Ю. и др. Антиоксидантная система крови человека в экстремальных климатических условиях / V съезд биофизиков России 4-10 октября 2015 Ростов-на

- Дону, Южный федеральный университет. Материалы докладов. Том 2. 2015, Ростов-на-Дону, с. 76.
11. Андриева Л.И., Кожемякин Л.А., Кишкун А.Л. Модификации метода определения перекисей липидов в тесте с тиобарбитуровой кислотой // Лабораторное дело, 1988, №11, с. 41-44.
 12. Суплотов Н.Н., Баркова Э.Н. Суточные и сезонные ритмы перекисей липидов и активности супероксиддисмутазы в эритроцитах у жителей средних широт Крайнего Севера // Лаб дело 1986, №8, с. 459-463.
 13. Горячковски А.М. «Клиническая биохимия.» Одесса «Астропринт. 1996. 286 с.
 14. Коломосць М.Ю. Эритроцит при заболеваниях внутренних органов: патогенетическая роль морфофункциональных изменений, диагностических и прогностическое значения, пути коррекции под ред - Черновцы: Прут, 1997. 236 с.
 15. Аношина М.Ю. Свободнорадикальное окисление липидов у больных хроническим лимфолейкозом/ М.Ю. Аношина, Т.П. Перехрестенко, М.В.Яговдик // Укр. мед. журнал. 2006, № 6 (56). с. 78-82.
 16. Гаврилова О.А. Особенности процесса перекисного окисления липидов в норме и при некоторых патологических состояниях у детей (обзор литературы) // Acta ,Biomedica Scientifica, 2017,Том 2 N4. P.15-22. Biochemistry.

Резюме

Влияние низкочастотного электромагнитного излучения дециметрового диапазона на процессы перекисного окисления липидов и общую антиоксидантную активность в крови

Аббасова м.т.

Основной целью исследования было изучение влияния неионизирующих электромагнитных волн низкой интенсивности на перекисное окисление липидов в дециметровом диапазоне и влияние организма на общую антиоксидантную активность. Результаты наших исследований позволят расширить представления об изменениях показателей, характеризующих процессы перекисного окисления липидов и функции антиоксидантной системы организма, и могут быть использованы для выявления полной цепочки взаимодействия между собой процессов перекисного окисления липидов и механизма активации этих процессов неионизирующих электромагнитных волн низкой интенсивности.

Summary

the Influence of Low-Intensity Electromagnetic Radiation of the Decimeter Range on the Processes of Lipid Peroxidation and General Antioxidant Activity in the Blood

M.T.Abbasova

The main goal of the study was to study the effect of low-intensity non-ionizing electromagnetic waves on lipid peroxidation in the decimeter range and the effect of the organism on overall antioxidant activity. The results of our research will allow us to expand understanding of the changes in the indicators characterizing the processes of lipid peroxidation and the function of the antioxidant system and can be used to identify the full chain of interaction between the processes of lipid peroxidation and activation mechanism of these processes of non-ionizing electromagnetic waves of low intensity.